

Romano džaniben

časopis romistických studií | 17. ročník | 1/2011

— Literatura tvořená Romy v Polsku

Abstract

The article summarizes the information on Romani literature published in Poland. The development of Polish Romani literature is divided into three main phases according to the character of published text's authorship. The first phase comprises texts recorded originally as language data for linguistic analysis, while the third phase is already a time of conscious Romani authors publishing in last two decades. Papiszka, a folk poet inspired to her work by Jerzy Ficowski, who also published her poems, stands between these two phases. The article describes in closer detail the developments in the two last decades. During this time the production of literary texts of Polish Romani authors has increased both due to social and political changes and due to more generous funding of Romani culture. Contemporary Romani writers in Poland come from different subethnic and dialect groups. Their works comprise often more different genres, although poetry prevails. The article also pays attention to Romani magazines and literary competitions as another important publication platform for Romani literature. It also mentions the problem of orthography or attitudes of more orthodox Romani groups towards writing in Romani.

Keywords

Poland, Roma, Literature, Romani Literature

¹ Adam Bartosz je ředitelem Oblastního muzea v Tarnově. E-mail: adam@muzeum.tarnow.pl

Zamýšlíme-li se nad charakteristikou literatury tvořené Romy v Polsku, měli bychom toto téma rozdělit do tří období. Do prvního období spadá literatura s charakterem lidové tvorby. Do druhého patří tvorba nejvýznamnější romské básnířky v Polsku – Bronisławy Wajs Papsuzi. A nakonec následuje doba plně uvědomělých romských autorů, tvořících a publikujících od devadesátých let minulého století.

První zápisy romské lidové literatury jsou spojeny s takovými badateli, jako jsou Izydor Kopernicki, Jan Rozwadowski, Edmund Klich, Antoni Kalina. Ti všichni shromažďovali materiál především z jazykového hlediska, avšak zaznamenávali mj. texty povídek, písní atd. Pouze první dva dokázali publikovat část materiálů literární povahy. Ostatní po sobě zanechali publikace tykající se různých aspektů romského jazyka (Kalina, 1882), v jejich prozatím neprozkoumaných vědeckých pozůstatostech se však jistě nacházejí rovněž materiály literární (Ficowski, 1965: 308).

I. Kopernicki, antropolog, lékař a etnograf, shromáždil v osmdesátých letech 19. století texty pohádek a písní karpatských Romů (*Bergitka Roma*). Měl je připraveny k tisku už v r. 1881 (Ficowski, 1965: 306)², ale vyšly teprve mnoho let po jeho smrti, v letech 1925 a 1930 (Kopernicki, 1930). Publikace obsahuje sto písní a třicet pohádek zapsaných v romštině a také jejich francouzské překlady, nikoli doslovné, ale v „hladkém“, tzn. literárním překladu, jak napsal Kopernicki v dopise svému bratrovi (Ficowski, 1965: 306). Ačkoliv díla, která zaznamenal, náleží k žánru anonymní lidové tvorby, vzhledem k tomu, že v souladu s platnými pravidly terénního etnografického výzkumu zapsal jména (někdy i příjmení) osob, od nichž tato díla vyslechl, nejsou tak zcela anonymní. Máme tedy zaznamenány Kopernického informátory: Antek Mirga, Magda Mirga, Gierka, Jan Čoron, Hanka ze Zakopaného, Jewa (Ewa?), Rosa z Jurgowa, anebo jen – z Jurgowa.

Jan Rozwadowski, jazykovědec a indoeuropeista, také zapisoval texty karpatských Romů. Jazykové materiály, které shromáždil, byly publikovány v podobě romsko-německého slovníku a příkladů textů. Tyto materiály vyšly rovněž až po jeho smrti, přestože publikace byla připravena k tisku již v r. 1906 (Rozwadowski, 1936).

Texty publikované zmíněnými vědci nebyly nikde použity (mám na mysli jejich využití např. romskými soubory či romskými zpěváky). Písně zaznamenané Kopernickým citoval výběrově Ficowski (Ficowski, 1965), v poslední době pak vyšel (poměrně volný) překlad šesti pohádek publikovaných Kopernickým do polštiny a do dialektu *Polska Roma* (Głowacka, 2011).

² Jednu z povídek se mu podařilo publikovat v tehdy nově vzniklém mezinárodním romistickém časopise *Gypsy Lore Society*, I (1888), vol. 2.

Tvorba Papuszi je natolik známa, že si na tomto místě dovolím jen několik obecných vět a odkázu zájemce k dostupným publikovaným zpracováním.³

O této Cikánce (takto se vždy označovala a s ohledem na její památku tuto formu zachovávám), narozené kolem r. 1910⁴, se říká, že byla první vědomou básnířkou v Polsku (Bartosz, 2004). Objevil ji na konci čtyřicátých let minulého století básník a romista Jerzy Ficowski, který je v Polsku znám širší veřejnosti jako badatel zabývající se tvorbou Bruna Schultze. Podnítl ji k sepsání *romane gila*, romských písní, které následně přeložil do polštiny. Na vydání Papusziných básní se významně podílel vynikající polský básník Julian Tuwim, který, uchvácen Ficowského překlady, mu s publikací romské poezie pomohl. Až do své smrti si pak Tuwim, obeznámený s polskou verzí jejích básní, s Papuszou dopisoval. Jejich publikování se pro Papuszu žijící ve velmi ortodoxním prostředí skupiny *Polska Roma* stalo životním dramatem. Byla obviněna z „vyzrazení cikánských tajemství“, ke kterým Romové z této skupiny počítají i zasvěcení gádže do „tajemství“ romského jazyka. Papusza žila až do konce svého života v ústraní a opovržení ze strany Romů, pro které byla vina z porušení důležitých romských pravidel. Zemřela téměř zapomenuta v r. 1978. Na začátku padesátých let a poté po r. 1972 Papusza napsala a zaslala Ficowskému asi čtyřicet děl, které vyšly v několika polských vydáních (Papusza, 1956; 1973; 1990) a také v mnoha překladech do cizích jazyků (Papuscha, 1992; Papusza, 2010; Papiszas gesprochene Lieder, 2011).

Nejplodnějším obdobím pro romskou literární tvorbu v Polsku jsou samozřejmě poslední dvě desetiletí. Vyplývá to z mnoha faktorů, totožných pro celé evropské území, zejména pak pro země bývalého „socialistického tábora“. V zemích, kde Romové tvoří početně významnou menšinu, byla tato tvorba iniciována mnohem dříve, v Polsku měl však tento proces poněkud pozdější počátky.

První díla romských básníků vyšla v měsíčníku *Rrom p-o Drom*⁵, vydávaném od r. 1990. Samostatné svazky básní byly publikovány krátce poté. Jako první debutoval v roce 1993 Edward Dębicki (nar. kol. r. 1935), známý estrádní umělec, hudebník a choreograf, vedoucí romské skupiny *Terno*, nejstarší z galerie autorů, kteří budou v tomto zpracování prezentováni (Dębicki, 1993). Ve své pozdější biografii se odvolává na blízké příbuzenství s Papuszou, s jejíž rodinou putoval po 2. světové válce po západních vojvodstvích Polska (Dębicki, 2001).

3 Obsáhlý článek A. Bartosze o této romské básnířce vyšel v *Romano džaniben* říj 2004 (viz seznam literatury na konci tohoto textu), ve stejném čísle též český překlad několika jejích básní – pozn. red.

4 Úvádí se různá data jejího narození, mj. r. 1908.

5 Vydavatelem je *Rada Starszyzny Romów* (Rada romské staršiny) se sídlem v Białystoku, hlavním redaktorem byl nejdříve Stanisław Stankiewicz a od poloviny r. 2006 jeho dcera, Karolina Stankiewicz.

Ve sbírce Dębického básní, publikovaných v romském a polském jazyce (romské texty překládal J. Ficowski), převažují motivy vztahující se k časům kočovného života, které si Dębicki pamatoval z mládí.

Dębicki je také autorem textů písní, ke kterým skládá i melodie. Zajímavým literárním dílem biografické povahy je výše zmíněná kniha *Ptak umarłych* (Pták zemřelých), ve které mísí realistické motivy s různými univerzálními prvky, zaslechnutými vyprávěními, dětskými fantaziemi atp. (Mróz, 2005)⁶.

Druhým romským autorem, pokud jde o stáří (po E. Dębickém), je Karol Parno Gierliński (nar. 1938), Sinto. Je absolventem umělecké školy, sochařem, básníkem a spisovatelem. Specializuje se hlavně na sochařství, pracoval jako dekoratér, konzervátor, učitel výtvarného umění. Jako básník debutoval r. 2001 svazkem *Xaratuno thuv / Odległy dym* (Gierliński, 2001; Vzdálený kouř). V roce 2007 vydal svazek básní, povídek a krátkých literárních forem, zejména v polském jazyce, ale z části také romsky, který krásně ilustrovala jeho tehdejší žena (Gierliński, 2007). Karol Gierliński je obecně znám především jako autor prvního slabikáře pro romské děti v Polsku (Bartosz, 2010). Podílel se také na pokusu o standardizaci pravopisu romštiny na základě polského pravopisu (Bartosz, 2009).

Z tohoto raného období, zahájeného v devadesátých letech 20. století, je třeba zmínit i další autory, tentokrát děl psaných prózou. Autorem prvního románu s romskou/cikánskou tematikou, prodchnutého stereotypními milostnými motivy, je Edward Grafo Głowacki z Kielc (nar. 1959), autor (skutečně!) díla *Cygańska miłość* (Cikánská láska, 1995). Kalderaš z Tarnowských Gór, Tadeusz Kamiński (nar. 1951), o několik let mladší než Głowacki, napsal povídku, která vyšla v jedné publikaci spolu s téměř dvaceti jeho básněmi.

V posledním desetiletí minulého století bylo v Polsku vydáno mnohem více publikací poezie než prózy. V tomto období se objevilo několik velkých talentů. Vedle zmíněného Edwarda Dębického jsou to hlavně dvě ženy a tři muži. Měli bychom začít u mladší z žen, která však debutovala již dříve, samostatným svazkem básní. Je to Teresa Mirga z Czarné Góry na Spiši (nar. 1962), jejíž první svazek básní vyšel r. 1994. Teresa Mirga je básnířka, skládá písně a melodie ke svým textům, je také vedoucí hudebně-vokální skupiny *Kate Bała*, kterou sama založila a s níž nahrála několik desek. V její tvorbě se objevují časté náboženské motivy, tvoří texty k romským koledám a postním písním. Píše jak romsky, tak polsky, některé básně

⁶ Pod vlivem otce napsal jeho jediný syn Manuel ve velmi mladém věku (bylo mu tehdy 10 let) přinejmenším několik povídek, z nichž dvě byly publikovány. Tím však jeho literární tvorba pravděpodobně skončila (Dębicki, 1996).

si z romštiny sama překládá do polštiny. Teresa je autorkou i několika dalších svazků básní a dle mého názoru představuje v současném Polsku nejzajímavější osobnost mezi hudebními a literárními autory (Bartosz, 2006).

Izolda Kwiek (nar. 1954) ze Slezské Rudy pochází ze skupiny Kalderašů a debutovala – podle vlastních slov – v roce 1983 v časopise *Tak i Nie*. První samostatný svazek básní jí však vyšel teprve v r. 1995. Další svazky pak začala sypat jako z rukávu. Toto označení je ve vztahu k Izoldině tvorbě skutečně adekvátní, neboť dokáže složit několik básní během pár hodin. Takto např. během Mezinárodního tábora paměti (*Międzynarodowy Tabor Pamięci*) (Bartosz, 2001), organizovaného tarnovským Oblastním muzeem (Muzeum Okręgowe), popsala Izolda celý sešit, který poté vyšel jako další svazek básní nazvaný *Z Taborem Pamięci* (S táborem paměti). Ve své tvorbě podobně jako i ostatní romští básníci nejčastěji pracuje se vzpomínkami či spíše odkazy na dobu kočovného života, její tvorba je také prodchnuta milostnými motivy. Izolda tvoří výhradně polsky, přestože jejím domácím jazykem je romština.

Ve stejné době vyšly ještě dva další svazky básní. Populární estrádní umělec, autor Festivalu romské kultury v Ciechocinku, Wasyl Szmid, známý jako Don Wasyl, publikoval básně v polštině a v romštině. Podobný svazek básní, ale poněkud grafomanštější než ostatní, vydal na vlastní náklady Feliks Feliko Sadowski; oba básníci pocházejí ze skupiny *Polska Roma*. Don Wasyl, žijící v Polsku a živící se scénickými vystoupeními, vydal další svazek básní v r. 2010, zatímco Sadowski nám zmizel ze zorného pole poté, co emigroval do Velké Británie. Snad tam najde atmosféru odpovídající jeho literárním ambicím⁷.

Na počátku posledního desetiletí nastala pro romské autory v Polsku obzvlášť příznivá doba. Od r. 2001 byl totiž v Polsku iniciován (zpočátku pouze v regionu s největším počtem Romů, v Malopolsku) vládní Program ve prospěch romské společnosti v Polsku (*Program na rzecz społecznośc romskiej w Polsce*). Tento program, kromě segmentů věnovaných vzdělání, zlepšení existenční úrovně, zdraví, předcházení nezaměstnanosti atp., má speciálně rozšířenou kulturní sekci zaměřenou na propagaci romské kultury (Raport, 2005; Leśniak, 2009). Na takto vzniklé vlně štědrých grantů, které začaly získávat hlavně romské organizace, se začalo s publikováním děl romských spisovatelů a básníků. Kvalita vzniklých publikací však není vždy nejvyšší. Také významná část výše citovaných knih vyšla, jak vidíme podle redakčních údajů, právě v rámci zmíněných dotací. Nakladateli jsou pak stále častěji jednotlivá romská sdružení, jejichž schopnost ucházet se o prostředky z Programu neustále roste. V této soutěživé atmosféře a v přesvědčení, že cokoli, co nějaký Rom vytvoří, je dílem, nad nímž je nutné se rozplý-

7 F. Sadowski je také malíř. Bydlel u Tarnova a v tarnovské romistické kolekci se nachází několik jeho děl s cikánskou tematikou.

vat, vznikají stále častěji publikace z různých oblastí, jejichž obsahová úroveň nebývá vždy uspokojivá.

Literárními „hvězdami“ posledního desetiletí, kromě zmíněné Teresy Mirgy, Izoldy Kwiek a Karola Gierlińskiego, jsou Stanisław Stahiro Stankiewicz a Jan Mirga. První z nich pochází ze skupiny *Polska Roma*, blízké skupině *Chaladytka Roma*. Od r. 1990 byl redaktorem výše zmíněného časopisu *Rrom po Drom*⁸, prvního romského časopisu v Polsku⁹, jehož redakci vede několik posledních let oficiálně jeho dcera Karolina. V tomto časopise Stankiewicz publikoval rovněž vlastní díla. Uveřejnil je v knize, jejíž titul naznačuje, že jde o monografii romské poezie (Stankiewicz, 2010). Ve skutečnosti je tato publikace (bez ohledu na literární úroveň autorových básní) megalomanským příkladem vlastní reklamy, která je mimoto skandálně editorsky odbytá¹⁰. Redaktor Stankiewicz zařadil do této knihy především díla romských básníků mimo území Polska (v souladu s titulem naznačujícím, že je to určitá monografie romské poezie obecně) a z Polska výhradně svá díla, nepočítáme-li šest básní Papuszi¹¹. Dříve Stankiewicz publikoval dokonale editorsky zpracovanou sbírku svých cikánských bájí v krásné úpravě (Stankiewicz, 2008), což v porovnání s pozdější publikací může čtenáře obzvláště rozzlobit.

Jan Mirga je Rom z karpatské skupiny (*Bergitka Roma*), bývalý učitel tělesné výchovy a lyžařský trenér, který se po odchodu do důchodu začal zabývat literární tvorbou. Debutoval sbírkou básní *Kto nas ocali* (Kdo nás zachrání), vydanou tarnovským Oblastním muzeem v r. 2007. Svazek obsahuje díla jak v romštině, tak v polštině. V témže roce vydal Mirga i další knihu – *Baśnie cygańskie / Romane paramisia* (Cikánské báje). O tři roky později publikoval další sbírku pohádek nazvaných *Baba Jaga*. V první knize se nachází deset pohádek, ve druhé šest. Pohádky jsou publikovány ve dvou verzích – polsky a romsky. Právě v takovém

8 Titul tohoto časopisu se píše/psalo různě: *Rrom p-o Drom*, *Rom po Drom*.

9 Nepočítáme náboženský časopis založený jezuitou otcem Edwardem Wesołkiem *Deveł Sarengro Dad* vydávaný v letech 1979-1993 (vyšlo 10 čísel).

10 Jinou otázkou je fakt, že významná část publikace byla okopírována z diplomové práce, jejíž úryvky byly (bez svolení autorky) po částech publikovány v několika číslech *Rom po Drom*; Romualda Romanowska-Parys, *Poezja Cyganów-Romów w Polsce*, diplomová práce, Zakład Polskiej Literatury Współczesnej Instytutu Filologii Polskiej (Oddělení současné polské literatury Ústavu polské filologie), pod vedením prof. Jerzego Smulskiego, Toruń 1998.

11 Jedním z příkladů vydavatelské nedůslednosti je zařazení básní Agaty Hofman-Włodarz do tohoto svazku. Přihodilo se to jistě v důsledku opominutí ze strany redakce. Zmiňovaná autorka totiž není Romka, o čemž jasně informuje osoba, která zaslala její básně redakci, a která k těmto básním přistupovala jako k zajímavosti, jako k výsledku nadšení neromské ženy pro romskou kulturu. Redaktor, který prováděl výběr básní k publikaci, vycházel jen z děl publikovaných v *Rom po Drom*. Nevšiml si, že jedna z publikujících osob je neromská sympatizantka Romů a její „romské“ básně jsou jedním z desítek děl podobného druhu publikovaných v Polsku.

pořadí je autor i píše: nejdříve polsky a následně je překládá do romštiny. Ačkoliv je autor mluvčím romštiny, je vidět, že je mu ve formulaci vypovědí bližší polština. V romském překladu se výrazně projevují obtíže v převádění formulací, které vznikly původně jako polské, někdy autor přímo vynechává slova, otázky či celé věty, které v polštině znějí velmi literárně, v souladu s jazykovými prostředky, které se v polštině v tomto žánru používají, pro něž však v romštině nenachází vhodné ekvivalenty (Bartosz, 2007). Je třeba dodat, že Jan Mirga je také autorem romsko-polského slovníku (Mirga, 2009).

Vedle autobiografie E. Dębického (*Ptaki umarłych*) vznikla ještě další, jejíž autorem je Miklosz Deki Ciureja (nar. r. 1958), významný houslista pocházející z Niedzici na Spiši, který je nazýván (nebo se sám označuje jako) mistr čardáše. Představuje dojemný příběh jeho životní cesty jako dítěte z chudé cikánské osady, které bili rodiče, z něhož se stal houslový mistr, jenž dává koncerty na nejlepších tuzemských a zahraničních scénách.

Jak si můžeme všimnout na základě uvedených odkazů, významná část publikací literární povahy z posledních patnácti let byla vydána tarnovským Oblastním muzeem nebo ve spolupráci s ním. Toto muzeum s ohledem na své romské sbírky a stálou výstavu realizuje řadu projektů financovaných zmíněným Programem ve prospěch romské společnosti v Polsku, a mimo jiné i vydavatelské projekty. Co se týče tematiky spojené s romskou literaturou, je třeba zmínit publikační řadu nazvanou *Biblioteka romska* (Romská knihovna), v jejímž rámci zatím vyšly (v textu zmíněné) sbírky básní Teresy Mirgy, Jana Mirgy a Izoldy Kwiek. V současné době se připravuje k publikaci též sbírka básní Stanisława Stankiewiczze a Karola Gierlińskiego. V rámci této řady vyšly též dva sborníky, souhrnně prezentující výsledek dvou kol Papusziny soutěže romské poezie „O zlaté Papuszino pero“ (*Konkurs Poezji Romskiej im. Papuszy „O Złote Pióro Papuszy“*), vyhlášené v letech 2007 a 2010. První kolo soutěže, vypsané u příležitosti 20. výročí úmrtí patronky soutěže (2007), bylo určeno pro autory z území Polska. Přineslo 27 přihlášek, včetně jedné z Belgie. Autoři zaslali celkem 72 básní, všechny ovšem v polštině, přestože dva z účastníků byli Romové. Druhé kolo soutěže bylo mezinárodní a bylo vyhlášeno ke 100. výročí narození patronky soutěže (2010). 79 účastníků z Polska, Indie, Makedonie, Německa a Rumunska zaslalo celkem 206 básní, z toho 8 autorů poslalo celkem 21 děl v romštině. Muzeu se tak na jedné straně podařilo podpořit myšlenku romské poezie, na druhé straně se zde začíná rozrůstat zajímavá kolekce literárních sešitů.

V současnosti vychází v Polsku čtyři romské časopisy. Nejstarším je již několikrát zmíněný *Rom po Drom*, měsíčník, v němž je od počátku zveřejňována poezie tvořená Romy a na romská témata, přičemž z polských romských básníků zde byly publikovány pouze básně Stankiewiczze, Dębického a Dona Wasyla. V měsíčníku, od r. 2011 čtvrtletníku *Dialog/Pheniben* jsou publikovány ukázky prózy i poezie, ale téměř výlučně neromských autorů. Výjimkou

je román Longina Kwiatkowského, publikovaný v deseti částech, založený na cikánských motivech a nesený v duchu historické fantasy, a také několik básní publikovaných Lovárem Edwardem Kolomparem (*Pheniben*, 2005)¹² a Marianem Dziunkou Ferkem (*Pheniben*, 2005). Ostatní časopisy se zabývají literární tematikou náhodně a publikují drobná díla neromských autorů¹³.

V Polsku se nikdo nezabývá profesionálními překlady z romštiny. Jediným znalcem a překladatelem z/do romštiny byl Jerzy Ficowski, překladatel všech básní Papuszi, který zemřel v r. 2006. Někteří Romové sami překládají svá díla do polštiny (Stankiewicz, Sadowski) nebo z polštiny do romštiny (J. Mirga, T. Mirga), bohužel ne vždy zcela úspěšně. Amatérsky překládá do polštiny básně Teresy Mirgy i autor této studie¹⁴. Různé neodborné pokusy o překlady vycházejí též ve stále častějších publikacích financovaných romským programem¹⁵. Téma překladu je samostatnou otázkou, jíž by bylo třeba věnovat zvláštní studii. V situaci, kdy je nedostatek vzdělaných překladatelů a také chybí pravidla zápisu romštiny, vznikají někdy texty, které jsou jen karikaturou romštiny. Lidé, kteří je do romštiny překládají, používají velmi kolokviální, někdy značně popoštěný jazyk a občas se nesnaží do romštiny převádět ani specifické polské gramatické konstrukce. Avšak obecně vzato není nikdo, kdo by se mohl takovými překlady zabývat na náležité úrovni¹⁶.

Na okraj tohoto článku je třeba zmínit pravidla pravopisu používaná autory literárních děl psaných v romštině. V polských publikacích převládá absolutní svoboda transkripce založená na intuitivním přizpůsobení polské abecedy pro zápis romštiny. Autoři romsky psaných děl, podobně jako jejich vydavatelé, převážně nemají ponětí o romské mluvnici či pravopisu. Používají proto zjednodušený fonetický zápis, a to často nedůsledně. Někteří autoři, kteří přišli více do styku s psanou romštinou, se pokoušejí užívat znaky neexistující v polské abecedě. Domnívají se, že takové „pocikánštění“/„poromštění“ pravopisu mu dodává na vážnosti, mezi gádži neznalými romštiny pak má vůči autorovi vzbuzovat respekt. Tohoto efektu se snaží dosáhnout především užitím znaků používaných např. v češtině či slovenštině pro sykavky (š mís-

12 Kolompar je autorem desítek básnických děl s povahou elegií, poemů, modliteb atd., které publikuje na vlastní náklady v několika exemplářích.

13 Tyto časopisy jsou: *Romano Atmo* – měsíčník, redakce v Szczecinku, hlav. red. Roman Chojnacki (od 2006); *Kwartalnik Romski*, redakce v Radomi, hlav. red. Agnieszka Caban (od 2010).

14 Několik básní ve svazku *Wiersze i pieśni* (Básně a písně).

15 Tato poznámka se týká zejména textů v romských časopisech.

16 Romská resumé v časopisu *Studia Romologica*, vydávaném tarnovským muzeem, připravuje Marcel Courthiade.

to polského sz, č místo cz atp.), použitím v, které v polštině neexistuje, namísto polského w nebo také užívání znaku x pro hlásku ch¹⁷.

Vzhledem k tomu, že vydavatelé – a to i ti významnější – romštinu neovládají, chybí romským textům jakákoliv korektura. Důsledkem je všeobecná redakční neúpravnost. Pokusy o sjednocení pravidel pravopisu na základě polské abecedy¹⁸ se setkaly s velkým odporem romských představitelů, kteří mají většinou nízké vzdělání a neznají základy romské mluvnice ani romského pravopisu, a dokonce nemají ani ponětí, že nějaká pravidla usměrňující zápis romštiny existují (Bartosz, 2009)¹⁹.

Specifickým jevem ve vztahu mezi romskou a neromskou kulturou, s nímž se nesetkáme v ostatních zemích, je stále silné tradiční přesvědčení o nutnosti „udržení tajemství romského jazyka“, a to zejména v případě ortodoxnějších skupin (především *Polska Roma*). Zejména ti příslušníci romské staršiny, kteří jsou nevzdělaní či dokonce negramotní, jsou přesvědčeni, že tento jazyk je a měl by zůstat gádžům neznámý. Každému, kdo „prozrazuje“ jazyk mimo dané společenství, hrozí ostrakizace, obvinění z „vyzrazení tajemství“. V paměti stále zůstává Papusza, která byla za podobnou „zradu“, tj. psaní romských písní v romštině následně publikovaných v polském překladu, staršinou prokleta (Bartosz, 2004). Současní autoři píšící romsky tudíž přistupují ke své činnosti velice ostražitě. Snaží se, aby jejich nápady schválil především *Szero Rom* – hlavní soudce Romů ze skupiny *Polska Roma*. Tak to učinil Karol Gierliński, než publikoval svůj slabikář *Amari Szkoła*. Ujistil *Szero Roma* (Henryk Kozłowski Nudziu), že tento slabikář nebude obsahovat jediné polské slovo, a proto nepůjde o slovník, z něhož by mohl jakýkoliv gádžo vyčíst význam romských slov. Když se však na *Szero Roma* obrátila jedna z romských aktivistek se žádostí o souhlas s publikací romských bájí s polskými překlady, očekávaný souhlas neobdržela.

17 Pouze publikace, které jsou vydávány v poslední době, zejména tarnovským muzeem nebo ve spolupráci s ním, prochází sjednocením pravopisu s použitím symbolů polské abecedy. Je to však do jisté míry kompromis, který zcela nevystihuje ducha romské mluvnice, pravopisu a fonetiky.

18 Nemluvě o jakýchkoliv pokusech o návrh univerzálnějšího zápisu, jako třeba varšavský pravopis prosazovaný mj. Marcelem Courthiadem.

19 Generace slabě vzdělaných vůdců reaguje velmi agresivně na veškeré návrhy ve věci jazyka, které označuje za „vměšování“, a to zejména jsou-li tyto zásahy vedeny z neromské strany. Zaujímají v takových případech tvrdou pozici: „Od dětství mluvím romsky/cikánsky a vyznám se nejlépe v otázkách jazyka, gádžo mě nebude učit, jak se romsky mluví a píše.“ S takovým přístupem musí také počítat disponenti grantů určených na publikaci literárních děl, kteří nemají dostatek argumentů a odhodlání, aby ku příkladu nařídili povinnost používání jednotného pravopisu. Takové řešení by tuto literaturu značně přiblížilo neromskému čtenáři. Viz *Protokół z X posiedzenia Zespołu do Spraw Romskich Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych*, Warszawa, 22. června 2010, s. 13.

Takto se na jedné straně vyvíjí romská literatura, včetně tvorby v romštině, na druhou stranu však v této oblasti tvůrčí aktivity u tradičních skupin existuje i nadále silná kontrola jednotlivých individuálních iniciativ. Mimoto chybějící kodifikace pravopisu značně komplikuje percepci této literatury jak v kruzích neromských čtenářů, tak i u jiných romských skupin, přesvědčených, že pouze jejich dialekt a jen zápis, kterému rozumí, je správný.

Z polštiny přeložila Katarzyna Bołbot

Literatura

- ACKERLEY, F.G. 1937. *Journal of the Gypsy Lore Society*. Vol.1-2.
- BARTOSZ, A. 2003. Tabor Pamięci Romów/Roma Caravan Memorial. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 83-85988-44-0
- BARTOSZ, A. 2004. Papusza (Bronisława Wajs). *Romano džaniben. Sborník romistických studií, nilaj 2004*. ISSN 1210-8545, s. 82-95.
- BARTOSZ, A. 2006. Teresa Mirga – cygańska poetka z Czarnej Góry na Spiszu. *Almanach Karpacki Płaj*. Vol. 32. ISSN 1230-5898, s.147-153.
- BARTOSZ, A. 2007. Romskie bajki ze Spiszu. *Almanach Karpacki Płaj*. Vol. 34. ISSN 1230-5898, s. 181-184.
- BARTOSZ, A. (red.) 2007. O Złote Pióro Papuszy. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 83-85988-72-6
- BARTOSZ, A. 2009. Propozycja zapisu języka romani (pisownia sulejowska). *Studia Romologica*, vol. 3. ISSN 1689-4758, s.153-165.
- BARTOSZ, A. (red.) 2010. O Złote Pióro Papuszy. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 978-83-85988-99-1
- BARTOSZ, A. 2010. Pierwszy w Polsce romski elementarz. *Literatura Ludowa*, vol. 3., s. 56-57.
- CIUREJA Deki, M. 2009. Potępienie Miklosza czyli tajemnica Króla Czardasza. Autobiografia skrzypka rromskiego. Poznań: Fundacja Bahtałe Roma. ISBN 973-83-927214-4-4
- D BICKI, E. 1993. Teł nango bolipen / Pod gołym niebem. Szczecin: Albatros. ISBN 83-85796-03-7
- D BICKI, E. 2004. Ptak umarłych. Warszawa: Biblioteka Narodowa, Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Bronisławy Wajs-Papuszy. ISBN: 83-7009-545-3
- D BICKI, M. 1996. Zagubiony ptak. *Dialog / Pheniben*, vol. 3-4. ISSN 1425-3496, s. 54-55.
- FICOWSKI, J. 1965. Cyganie na polskich drogach. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- GIERLIŃSKI Parno, K. 2001. Xaratuno thuv / Odległy dym. Bydgoszcz: Wydawnictwo NICE.

- GIERLIŃSKI Parno, K. 2007. *Meteory / Siłałe ćerhenia*, Szczecinek: Związek Romów Polskich w Szczecinku. ISBN 978-83-919567-6-2
- GIERLIŃSKI Parno, K. 2008. *Miri Szkoła. Romano elementaro. Podręcznik pomocniczy dla dzieci z grupy Polska Roma*. Kostrzyn nad Odrą: Urząd Miasta w Kostrzynie nad Odrą. ISBN 978-83-918449-1-5
- GŁOWACKI Grafo, E. 1995. *Cygańska miłość*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie. ISBN 83-218-1017-9
- GŁOWACKA, A. 2011. *Paramisi romane / Baśnie romskie*, Radom: Radomskie Stowarzyszenie Romów „Romani Waśt – Pomocna Dłoń”.
- KALINA, A. 1882. *La Langue des Tziganes Slovaques*. Posen.
- KAMIŃSKI, T. 2001. *Zagubiony w lesie*. Bytom.
- KOPERNICKI, I. 1888. *Tale of a Foolish Brother and of a Wonderful Bush*. *Journal of the Gypsy Lore Society I*, vol 2., 84-89.
- KOPERNICKI, I. 1930. *Textes Tsiganes. Teksty cygańskie*. Kraków: Prace Komisji Orientalystycznej.
- KWIATKOWSKI, L. 2009. *Historia o Cyganach zasłyszana przez Cygana*. *Dialog/Pheniben*. ISSN: 1425-3496
- KWIEK, I. 1995. *Żal*. Kraków: Miniatura. ISBN 83-7081-134-5
- KWIEK, I. 1997. *Powrót do przeszłości*. Tarnów: Muzeum Okręgowe. ISBN 83-85988-12-2
- KWIEK, I. 1998. *Z Taborem Pamięci*. Tarnów: Kulturalno-Społeczne Stowarzyszenie Romów w Tarnowie.
- KWIEK, I. 2009. *Tabor Izoldy*. Ruda Śląska: Śląskie Media. ISBN 978-83-929871-1-6
- KWIEK, I. 2010. *Na gorąco*. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie.
- KWIEK, I. 2010. *Na gorąco*. Katowice: Biblioteka Śląska. ISBN 978-83-60209-46-2
- KWIEK, I. 2011. *Gorzka miłość*. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 978-83-62719-04-4
- LEŚNIAK, M. 2009. *Romowie. Bliscy czy dalecy? Realizacja zadań w ramach Rządowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce / Roma People. Close or distance? Conducting task within the governmental Program for Roma Community in Poland*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. ISBN 978-83-7571-010-6
- MACHOWSKA, M. 2011. *Bronisława Wajs Papusza. Między biografią a legendą*. Kraków: Nomos. ISBN 978-83-7688-058-7
- MIRGA, J. 2007. *Kto nas ocali*. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 83-85988-73-4
- MIRGA, J. 2007. *Baśnie cygańskie. Romane paramisia*. Kraków: Polska Akcja Humanitarna, TEXT. ISBN 978-83-60560-12-9

- MIRGA, J. 2009. Słownik romsko-polski. Romskie Stowarzyszenie Oświatowe HARANGOS, Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 83-85988-9-9
- MIRGA, J. 2010. Baba Jaga. Tarnów: Romskie Stowarzyszenie Oświatowe HARANGOS, Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 978-83-85988-97-7
- MIRGA, T. 1994. Czemu tak? Soske kawka? Podkowa Leśna: Koło Podkowy Spółka Poetów. ISBN 83-85275-26-6
- MIRGA, T. 1999. Pieśni z Czarnej Góry. Podkowa Leśna: Koło Podkowy Spółka Poetów. ISBN 83-900526-7-X
- MIRGA, T. 2006. Wiersze i pieśni. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie. ISBN 83-85988-68-8
- MRÓZ, L. 2005. Cygańska pamięć. Recenzja książki Edwarda Dębickiego „Ptak umarłych”. Dialog/Pheniben. Vol. 4., s. 26-30.
- PAPUSZA. 1956. Pieśni Papuszy. Wrocław: Ossolineum.
- PAPUSZA. 1973. Pieśni mówione. Łódź.
- PAPUSZA. 1990. Lesie ojczyzny. Warszawa: Czytelnik 1990. ISBN 83-07-01963-X
- PAPUSCHA. 1992. Berlin: Unabhängige Verlagsbuchhandlung Ackerstrasse (překlad Karin Wolff). ISBN 3-86172-032-9
- PAPUSZA (Bronisława Wajs). 2010. Routes d'antan / Xargatune droma. Paris: L'Harmattan (překlad Marcel Courthiade). ISBN 978-2-296-13072-2
- Papuszas gesprochene Lieder. 2011. Frankfurt/Oder: Kleist-Museum (překlad Karin Wolff). ISBN 978-3-938008-30-0
- Raport. Ocena realizacji edukacyjnej części Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim, Romskie Stowarzyszenie Oświatowe „Harangos”, Kraków 2005.
- ROZWADOWSKI, J. 1939. Wörterbuch des Zigeunerndialekt von Zakopane. Słownik Cyganów z Zakopanego. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- SADOWSKI, F. 2005. Roweł miro dži / Płacze moje serce, wyd. własne.
- STANKIEWICZ Stahiro S. 2008. Paramisi romane / Baśnie romskie. Białystok: Centralna Rada Romów w Polsce. ISBN 978-83-928563-0-6
- STANKIEWICZ, S. (red.), 2010. Kiedy byli śmy ptakami. Poezja romani. Białystok: Centralna Rada Romów w Polsce. ISBN 978-83-928563-4-4
- SZMIDT, W. 2010. Największa tajemnica. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. ISBN 978-83-7611-696-9
- WASYL, D. 1998. Pasażerowie niebieskiego taboru. Włocławek: Wojewódzka Biblioteka Publiczna. ISBN 83-906020-3-2